

KUNSZIGET KUNOK A SZIGETKÖZBEN?

„Hát azért [hívják Kunszigetnek], mert itt a kunok letelepedtek annak idején. Még akkor csak ... nem volt se templom, iskola se, egypár ház volt csak, aztán ugye, mer régen volt már az, aztán ugye Kunsziget maradt. Mer sziget is volt ez. A vizek nem voltak úgy leeresztve, mint most, nagy vizek voltak, csak olyan kis sziget volt. Az én öregeim beszéltek. Osztán arra épültek az az egypár ház. Aztán nem tudom én hogy, a víz eltávolodott, a községbe templom lett, több ház, minden, úgy folytatólagosan.

Körülbelül se tudom, hogy hányba volt az. Régen volt az. Mer a mi öregeink is azt mondták, hogy régen volt, hát mikor lehetett az úgya. Nem emlékszek rája. Mer ők se tudták pozitív, hogy melyik évbe volt, hogy hány tizedbe volt. Csak azt mindig mondták, hogy egypár ház volt, azt körülvette a víz, osztán lecsapolták vagy mi, oszt így menekedtek meg. Azelőtt egy pici templom volt, akkor – nem tudom azt se, hányba volt – az abdai templommal lett megcserélve a mi templomunk rajza. Hogy azt Abdára akarták, az abdait meg ide. Osztán hát így lett ez a szép nagy templomunk, hogy megcserélték a rajzot. Abdán kisebb templom van, mondhatnám, hogy a fele. A mi templomunk szép nagy, világos, sok lelket befogad. Bérváláskor vagy máskor mindenki befér és mindenkinek van ott helye.”¹

Győr környékét, a Szigetközt járva bárkinek feltűnhet, hogy a Kis-Duna mellett egy kun előnevű település található. Úgy tudjuk pedig, hogy ilyen települések a két Kunságban, a Kis- és Nagykunságban vannak, azon a területen, ahol a kunok a 13. században megtelepedtek. Hogyan kerül egy kun település mégis a Dunántúlra?

Ennek a kérdésnek vizsgálatára tettem kísérletet 1975-ben, a Várainé Bíró Ibolya akkori győri néprajzos múzeológus által szervezett Mosonmagyaróvár környéki terep kutatás során. Kunsziget nem volt teljesen ismeretlen előttem, mert gyerekkoromban többször hallottam Keller Lőrinc Juvenál kunszentmártoni kármelita szerzetes atyától emlegetni, aki ott született. Emlékszem véleményére is, hogy a kunszigetiek Kunszentmártonból, azaz az én szülővárosomból származnak, származtak, mondta. Ennek szerettem volna 1975-ben utána járni. Terepmunkám során a község több lakosával, inkább az idősebb generációból, magnetofonnal és füzet segítségével interjúkat készítettem, valamint átnéztem a plébániai iratokat. Ezen túlmenően pedig a településről és környékéről szóló publikációkat vettem még figyelembe. Nézzük először, hogy mit árulnak el az interjúk!

¹ Szalai Vincéné 71 éves r.k. 1975.

Kunszigeti emberek és családok emlékezései

„Hogy kik a legrégebb családok, azt Szalai Antalék tudnák megmondani. Ott a Felső utcán balra van egy nagy ház, ahogy Ötvevénybül gyün, hát azok nemesek voltak, amikor az még fennállt. Azok tudják, mer az ember 78 éves lehet. Az tudja ezeket a régi leszármazásokat. Én azoknál szolgáltam annak idején. Parasztok voltak. Osztán sokszor beszéd közbe elmondta ezeket a régi öregjeiket, hogy nemesek voltak. Melyik volt a házuk, hány házuk volt. Mert kiadták így lakóknak a házakat, a lakók leszolgálták, vagy mit tudom én... Stoller Ambrus elődjei is ilyen nemes parasztok voltak.”²

„Olyan családok nincsenek, akikre azt mondják, hogy kunok. Nem, mer az olyan régen volt, hogy az már elmosódott talán.”³

A monda szerint háromféle magyarázata van a kun névnek. A kunok tanyája Kun László idejibe Kunszentmiklós, Kunmadaras környékén volt. Egyesek szerint azért van itt kun nevű község, mert a mosoni Kisduna egyik ága miatt kapta a Sziget nevet, ami ág Abda felé megy. Miután Kun Lászlót, a királyt meggyilkolták, a kunok vezérét, egyesek elmenekültek ide, erre a Szigetre. Azokról nevezték el Kunszigetnek.⁴

A másik változat szerint „a Khuen-Héderváry családnak Héderváron volt a központja. A község jobbágyi viszonyban volt a Héderváryakkal. Így lett aztán a nevükből Kun-sziget, mert a névből a Héderváry-t elhagyták.”⁵

A harmadik változat az, hogy „régebben nem volt Kunsziget. Filiálisa volt Ötvevénynek. A neve is Ötvevény-sziget volt. Mikor önálló lett a község plébániái alapon, akkor az Ötvevény nevet elhagyták és akkor vették fel a Kunsziget nevet.”⁶ De ennek magyarázatát nem tudja.

„Míg bíró voltam 1932-től 1944-ig, jöttek a községünkbe sokan, még a minisztériumból is. Egyszer jöttek ellenőrizni valami faültetést, vagy mit. Azok is csodálkoztak, hogy itt a Dunántúlon Kunsziget nevű helység van. Jönnek be hozzám hogy – Bíró úr, ez tényleg igaz, hogy itt kunok laknak, mert találkoztunk velük! Mert a kunoknak sokkal erősebb képcsontja (arccsont) volt. Oszt tényleg Virág Lajosnak és Nagy Gyurinak is olyan erős csontja van, meg nagy bajúszuk volt, úgy néztek ki, mint a kunok. Azt mondták ezek a pestiek, hogy teljesen kun származásúak.

De a nevek itt Kunszigeten ezt nem igazolják. Legtöbb a Szalai, van aztán még Jursics, Ivánkovics, Kuller, Keller, Stróbli, Stoller. A Szalaiakon kívül ezek német és szláv nevek. Több fajt igazolnak.”⁷

„A harmadik ember, akik azok a pestiek láttak és akit olyan kunfajtnak mondtak, Varga Gyula volt. Az is úgy nézett ki tényleg. A Virág fajta is úgy néz ki, sunyi, apró szemük van, mint a kunoknak.”⁸

² Szalai Vincéné 71 éves r.k. 1975.

³ Szalai Vincéné 71 éves r.k. 1975.

⁴ id. Szalai Antal 82 éves r.k. 1975.

⁵ id. Szalai Antal 82 éves r.k. 1975.

⁶ id. Szalai Antal 82 éves r.k. 1975.

⁷ id. Szalai Antal 82 éves r.k. 1975.

⁸ id. Szalai Antal 82 éves r.k. 1975.

„Ez a Virág és Varga család ez idevaló, de nem tudják, hogy honnan jöttek ide. Nem törődtek vele biztosan. Nem úgy, mint a mi családunk, a Szalaiak.”⁹

„Azt, hogy pontosan melyik kun helyről települtek ide, azt nem tudom. Szerintem biztosabb az, hogy a Khuen-Héderváry családról nevezték el Kunszigetnek a községet. De azt is mondták, hogy Kunszentmártonból vagy Kunszentmiklósról települtek ide a kunok.”¹⁰

„Itt Kunszigeten senki sem tartja magát kunnak. Hacsak a régiak nem. De itt sok volt a sváb és a horvát.”¹¹

„A mi fajunk az 1600-as években, amikor Zrínyi és Frangepán fellázadtak a Habsburgok ellen, csatlakozott ehhez a felkeléshez. Ezt leverték, biztos tetszett olvasni már erről. A mi őseink is csatlakoztak ehhez, de amikor leverték, és Zrínyit meg Frangepánt kivégezték, akkor ezek meglógtak hárman: Tamás, Máté és Márton. A Zala folyónál lógtak meg. Innen kapták a nevüket is a Zalától, hogy Szalai, Zalai. De ezek már ott is, mint később itt is, vadászattal, halászáttal és molnársággal foglalkoztak. Először nem is ide, hanem Vénekre mentek. Utána jöttek át ide. Az egyiknek kilenc férfi gyereke volt, a másiknak öt, a harmadiknak négy. Így volt olyan is, a 25%-a a falunak Szalai volt. De hogy nagyon sokan voltak, így lett előnevük, hogy könnyebben meg tudják őket különböztetni. Így van Molnár, Vadas, Máté és Funda Szalai. A Molnár Szalaiak voltak a molnárok, a Vadas a vadászok. A Funda meg úgy lett, hogy az mindig azt mondta, ha valamit el kellett döntenem, hogy ezt meg kell fundálni! Így lett Funda a ragadványneve.”¹²

„Minket az öttevényiek ürgéseknek csúfoltak. Mert addig, amíg itt nem volt templom, oda kellett vinni Húsvétkor a húst szenteltetni. Itt a két falu közt, az úgynevezett Koplalón egy gyerek ürgét fogott és beletette egy szigeti tányérjába. Az meg elszaladt a templomban. Így maradt rajtunk az ürgés név.”¹³

„A kunszigetiek lenézik a környékbelieket, gögösek.”¹⁴

„A kunszigetiek különböznek az öttevényiektől, akik főleg bevándorlók. Azok olyan virtuosak, nyakas kunok, mondta a régi plébános úr még. Nem is igen házasodnak a környékkel össze. Ott voltak az elzártságukban. Ma per sze már más a helyzet.”¹⁵

Az írott forrásokból annyit tudunk még, hogy a település nevét belügyminiszteri engedéllyel 1882-ben Ötteenyiszigetről Kunszigetre változtatta.¹⁶

Rövid kutatásom és írásom is arra keresi a választ, hogy vajon ez a névváltoztatás miért következett be? Miért a Kun- előnevet kérték maguknak és vették fel, s miért nem pl. a közigazgatási egységhez tartozásra utaló nevet (Győr megye) vagy a közelükben folyó Dunára utalva a Duna- előnevet, mint

⁹ id. Szalai Antal 82 éves r.k. 1975.

¹⁰ id. Szalai Antal 82 éves r.k. 1975.

¹¹ id. Szalai Antal 82 éves r.k. 1975.

¹² id. Szalai Antal 82 éves r.k. 1975.

¹³ id. Szalai Antal 82 éves r.k. 1975.

¹⁴ Jursics Miklós 50 éves 1975.

¹⁵ XY plébániai házvezetőnő, Ötteeny, 1975.

¹⁶ SZABÓ é.n. 233–237.

ahogy ez másutt, pl. az Alföldön a Tisza menti településeknél ebben az időszakban történt?

A fenti vélemények, interjúrészletek arról beszélnek, hogy a kunszigeti emberek körében nem él a kun származás, vagy egyfajta kun származás emléke. A visszaemlékezések inkább egy társadalmi különbségről, a nemesek és jobbágyok viszonyáról beszélnek. Az előítéleteket is tartalmazó falucsúfólók, azaz a külső környezet megítélése azonban már olyan tulajdonságokat ruház fel a kunszigetiekre, amelyeket többen a kunokra tartanak jellemzőnek. Ez egy szóval összefoglalva a virtuososságuk. Bizonyos elzárkózási tendenciát is felfedezni vélnek ezek a külső megfigyelők, amely a települési endogámiában nyilvánulna meg. Ezt az elzárkózást azonban nem mutatják sem a helybeli anyakönyvek, sem pedig a visszaemlékezések, vagy a mai tapasztalatok.

Úgy véljük azonban, hogy mindezek a vélemények a kunszigetiek külső fizikai antropológiai jellegzetességeiről, jellembeli tulajdonságairól és társadalmi elzárkózásukról (endogámia) a múlt század utolsó harmadától használatos Kun- előnév befolyásolta utólagos értelmezések és magyarázatok. Ám arra még nem kaptunk magyarázatot, hogy az 1882-től hivatalos Kun- előnév választásnak mi volt az oka és indoka?

Mit árulnak el a plébániai írott források a község nevééről?

„1881 év augusztus hó 10 én ünnepélyesen beiktatván a kunszigethi plébánia hivatalba, mindenek előtt Isten sz. házának rendezésére fordítottam figyelmeimet és buzgóságomat.” – jegyezte fel Bollai Móricz plébános 1882. december 11-én „Az Eöttevény Szigeti Szentegyház Székjeinek számadó Könyve 1845.” könyvbe, amelyet több évtizedig használtak még ezután a templomi ülésrend regisztrálására.

„A községnek eddigi Eöttevényszigeth neve belügyminiszteri rendelet és engedéllyel Kúnszigethre változtatott.” – áll a Holtak Anyakönyve IV. (1869–1892) 62. oldalán Bollai Móricz plébános 1882. június 11-i bejegyzésében. Ugyanez szerepel a Házasultak anyakönyvében 1882. június 20-i, a Szülöttek anyakönyvében 1882. június 18-i dátummal, szintén Bollai Móricz plébános tollából, jelezve egyúttal azt is, hogy a névváltoztatás után először halálesetet kellett regisztrálni, majd esküvőt, s végül keresztelő következett.

A plébániai irattárban található a plébániai könyvtár jegyzéke 1867-ből Kiss Mihály plébános idejéből és aláírásával. A könyvjegyzék keltezése a következő: „Kelt Kún ~ Eöttevény-Szigethen 1867. március 25.”

A község nevééről a *Historia Domus* a következőt írja első oldalán, 1828-ból: „Erectio Capellaria Localia in Eöttevény Szigeth.

Possessio haec in gremio J. Cottus (=Jauriensis Comitatus) et Dioecesis Jauriensis sita /: olim Kun-Szigeth dicta:/ sub diversio Dnis (Dominis) Terestribus, ut fertur diversas subit vacissitudinus. Hodie spectent ad J. Dominium Hédervár, quod Familias Comitum Viczay haereditantium est.”¹⁷

¹⁷ *Historia Domus* 1828. 1.

Lehetséges következtetések, összegezés

Az 1882. évi hivatalos, belügyminiszteri engedéllyel történt névváltoztatás előtti évből, 1881-ből származó bejegyzése Bollai Móricz plébánosnak még könnyen értelmezhető, hiszen feltételezhetően a községi előjáróság ekkor már benyújthatta névváltoztatás iránti kérvényét a belügyminiszterhez. De hogyan értelmezzük az ezt megelőző időből a Kunsziget névre való utalásokat? A kettős Kunsziget és Ötvenyisziget névhasználatot?

A helyben felfedezhető egyházi levéltári források mindenestre csak azt mutatják, hogy a településen már a 19. század elején élt a kun származásnak (?), kapcsolatnak (?) valamilyen emléke, hiszen az erre való utalás már a hivatalos névváltoztatás előtt is többször szerepelt plébániai okiratokon. Legrégibb említése 1828-ból származik. Ezt követi egy 1867-es írás, majd pedig az 1881–1882 év iratai és említései már a hivatalos belügyminiszteri névváltoztatás adminisztrációs folyamatát és eredményét tükrözik.

A névváltoztatás nem volt ritka jelenség akkortájt. Abban a korban következtek be a tudatos névváltozások, névmagyarosítások a településeknél. Különösen azoknál a községeknél volt ez fontos, amelyekből a korabeli ország területén több is volt. Márpedig Sziget valóban több volt, Győr megyétől Máramarosig. A névváltoztatás, a település nevének egyedivé tétele valószínűleg felsőbb utasításra, ösztönzésre történt. De miért választották a kunelőnevet egyéb lehetséges megoldások helyett?

Itt egy névmagyarozó hagyományról van szó, amely mögött részben történelmi, részben szociális, részben pedig földrajzi meghatározók húzódnak meg.¹⁸ Kunsziget nevében a „sziget” a földrajzi környezetből egyértelműen megmagyarázható. De a „kun” előtag értelmezése azonban már sokkal nehezebb. A település névváltoztatására a kiegyezés utáni időszakban került sor, amikor a közigazgatás igyekezett a sok azonos nevű települést valamilyen előtaggal egymástól megkülönböztetni. Így lett a sok „Keresztes”-ből Biharkeresztes, Mezőkeresztes és egyéb előtagú „Keresztes”. Kunsziget esetében azonban ez a körülmény nem állt fenn, hiszen az Ötvenyhez tartozás, az Ötveny szomszédságában fekvés megmutatkozott az Ötvenyisziget elnevezésben. A „Sziget” nevű települések sorában tehát jól elkülöníthető volt. Mi volt hát az oka annak, hogy az 1870-es évek végén, vagy az 1880-as évek legelején a falusi előjáróság, a település vezetői az előtag megváltoztatását kérték a belügyminisztertől? A szomszéd falutól, Ötvenytől való elkülönülés még a település nevében is?

1. Úgy tűnik ugyanis, hogy a névváltoztatás mögött – legalábbis napjainkban és a közelmúltban – nem húzódik meg semmiféle eredetahagyomány, eltérő származási tudat, sajátos településtörténeti hagyomány. A falu lakói, ahogy az interjú-részletekből láttuk, nem tartják magukat kunok leszármazottjának, hanem – nagyon helyesen és korrekt módon – németek és horvátok leszármazottjainak, kivéve néhány magyar családot. Ezeket a magyar vezetéknevű családokat meg is emlí-

¹⁸ FERENCZI 1968. 16.

tik, ám őket a közösségen belül nem tartják kunnak, mint ahogy ők maguk sem önmagukat.

2. A külső szemlélő keres, kereshet azonban bennük kun faji jegyeket, s találni is vél. Ilyenek voltak a Budapestről érkező miniszteriális kiküldöttek. Vagy ilyenek lehettek a lelkipásztorok, vagy az idegenből származó plébániai alkalmazottak, házvezető nők, akik a lakosság ilyen vagy olyan jellembeli tulajdonságát az eredettel kívánta magyarázni. Ám ezt a falu nem, vagy csak részben fogadja el. A helybeliek, a korabeli szemlélők számára is ez a Dunántúlon szokatlan ‚kun‘ települési előnév utólagos értelmezésének, magyarázatának tűnt és tűnik.
3. Él egyfajta nemesi származástudat néhány családnál, a Szalaiak egy részénél. Más része viszont tudja, hogy ők jobbágy ill. zsellér származásúak voltak. Ez a társadalmi származástudat azonban nem áll kapcsolatban a kun eredethagyománnyal. A kunszigeti társadalmi hierarchiára vethet fényt a templomi ülésrend, illetőleg a székmegváltás anyakönyvének elemzése. Egy sokáig működő nagycsaládi, nemzeti rokonsági szerkezet meglétét tanúsítják a temetkezési szokások is.¹⁹

A kunszigeti társadalom egy része elég nyitott lehetett. Tudunk a cseregyerek intézményéről is, amelyben gazdagyerekek, fiúk vettek részt, akik főleg Mosonszentmiklóstra (ma Niklsdorf, Burgenland, Ausztria) mentek, míg onnan magyar szóra Kunszigetre jöttek. A szegényebbek közül pedig többen Nezsiderben (ma Neusiedl am See, Burgenland, Ausztria) szolgáltak. Ám egyik réteghez sem kötődik a kun eredettudat emléke.

A helyi szájhagyományban semmilyen epikus mag nem kötődik a „kun” előnév értelmezéséhez. Azaz nem található semmilyen mondahagyomány a kunokkal, a kun származással kapcsolatban. Úgy tűnik, egészen más jellegű hagyományról van itt szó, mint a viszonylag közeli Rábapatona esetében, ahol a kutatás besenyő eredethagyományról tudósít, amelyet a lakosság egy része is elfogad, magáénak vall, nemcsak a környezet.²⁰ Rábapatona esetében pedig emögött nem áll egy népnevet jelölő településnév sem, mint Kunsziget esetében.

A korábbi helytörténeti irodalom csak érintőleg foglalkozott Kunsziget történetével illetve nevének és lakóinak eredetével. Az 1920-as évek végén például ezt olvashatjuk a községről: „Eredetileg egy község volt közigazgatásilag Öttevényvel, Öttevénysziget név alatt. 1882-ben belügyminiszteri engedéllyel különvált és Kunsziget nevet kapta. Első telepesei állítólag kunok voltak, innen a neve. Állandóan a Héderváryak birtokában volt és többi birtokaik sorsában osztozott.

A török idők alatt sokat szenvedett, különösen akkor, amikor a Bécs ostromára induló török had földig lerombolta. A német zsoldos katonaság is több ízben sarcolta, úgy, hogy a falu népe utóbb meg is szökött s csak a 18. század elején települt újra.

¹⁹ TIMAFFY 1960.

²⁰ LACKOVITS 1972.

„Lakói régebben főként juhtenyésztéssel foglalkoztak, ma azonban inkább a ló-, szarvasmarha tenyésztés a fő jövedelmi forrásuk. Fő terménye a községnek a petrezselyem, amely mint exportcikk, európai hírnévre tett szert és vagontételekben szállítják külföldre. Egy évben 350-400 vagon is megy ki az országból.”²¹

Az 1960-as évek helyi történeti hagyományát foglalta vázlatosan Szabó Zsigmond. A település nevének eredetére vonatkozóan azt írja, hogy 1. Héderváry Lőrinc, a falu birtokosa a kunok és a jászok bírása volt. 2. „A második feltételezés szerint Kunszentmártonból jöttek volna a török dúlások után telepesek a faluba, bár ez nem valószínű, mert az Alföld pusztulása idején Sziget területe is lakatlan volt (1600-as évek). Az újratelepítés után pedig feltűnően sok horvát eredetű családi név van az anyakönyvekben.” Néhány dátum és adat a község történetéből: 1602. évi adóösszeírás szerint lakatlan. 1698-ban Medéty Mihály kanonok szerint „15–16 nyomorúságos kalyibából 161 lélek találtatott”. 1698 után a Viczayak birtoka, akik újratelepítik. Talán ekkor kerül be a sok horvát család. 1705-ben említik először Öttevény-Sziget néven. 1882-től Kunsziget a neve.²²

A helytörténeti irodalomnak ez a megállapítása korrektnek tűnik. Felemlíti és számba veszi a korábban valamilyen ok miatt feltételezett lehetőségeket. Azaz lehetséges, hogy a 14. századi Héderváry ős jász és kun kapitányságának emléke, esetleg egy alatta bekövetkezett telepítés emléke él tovább látszólag évszázadokon keresztül, s jelenik meg újra és újra bűvópatak módjára az emlékezetben és a múlt századi szóhasználatban. A második megállapítás is logikusnak tűnik, értelmezhető, hiszen a 20. században Kunsziget község egyetlen kun településsel került kapcsolatba, ez pedig Kunszentmárton volt. Oda került ugyanis a faluból fiatal kármelita szerzetesként a kunszigeti Keller Lőrinc Juvenál. Valószínűnek tartom, hogy a kunszentmártoni eredeztetés tőle, illetve kunszentmártoni kapcsolatától eredhet. Mint ilyet, szintén a falu nevének egyfajta utólagos értelmezési kísérletként tarthatjuk számon.

Összefoglalóan azt mondhatjuk tehát, hogy a falunév Kun- előtagjának eredetét nem tudtuk megnyugtatóan megmagyarázni. Addig, amíg a névváltoztatás belügyminiszteri iratanyagát, a névváltoztatási kérelem indoklását nem ismerjük meg, valamint a községgel, a község nevével kapcsolatban nem végzünk mindenre kiterjedő levéltári kutatásokat, valószínű nagyon nehéz lesz a elfogadható feleletet adni. A végső választ tehát a levéltári kutatásoktól várhatjuk, ha egyáltalán léteznek a már ismertetteknel jobb források. Ha nincsenek, akkor továbbra is megmarad ez a rejtély: Kunsziget, a kislalföldi településtörténet egyik érdekes kérdése.

²¹ KERÉKES 1930. 370., BARNA 1978.

²² Szabó é.n. 233–237.

IRODALOM

BARNA GÁBOR

1978 A győri zöldség. (Kéziratoss gyűjtés)

FERENCZI IMRE

1968 *A népmonda. Valóságélmény, hagyomány, költészet.* Budapest.

KEREKES SÁMUEL (szerk.)

1930 *Győr – Moson – Pozsony közigazgatásilag egyelőre egyesített vármegyék és Győr törv. hat. jogú sz. kir. város részletes ismertetője és monográfiája 1929–1930. évekre* Budapest.

LACKOVITS EMŐKE

1972 A rábapatonaiak eredethagyománya. *Arrabona* 14. Győr, 235–253.

SZABÓ ZSIGMOND (szerk.)

é.n. Kunsziget. In: *A szülőföldünk, a Kisalföld 1967. és 1969. évi versenyére érkezett helytörténeti munkák átdolgozott, gyűjteményes kötete.* Győr, 233–237.

TIMAFFY LÁSZLÓ

1960 Nagycsaládi hagyományok a Szigetköz népi temetkezésében. *Arrabona*, 167–178.